

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

DONOSTIAKO BILAKAERA SOZIOLINGUISTIKOA
AZKEN 250 URTEAN

Mikel Zalbide - Lionel Joly
Euskaltzaindia
Euskararen Historia Soziala

1761eko HIZKUNTZA-EGOERA

Descripción de San Sebastián por el presbítero **D. Joaquín de Ordoñez.**¹

“Razón será decir algo del idioma vascongado (..) es este lenguaje para el forastero impertinente vocablos intrincados y muy disonante á los castellanos, (..) El padre Larramendi de la Compañía de Jesús (..) ha querido poner en solfa y arreglo este idioma y ha escrito ciertos libros para que se puedan aprender y contar según su naturaleza, más esto sólo es bueno para los que vienen pequeños á estos países;

(..) es preciso que se conserve este vascongado y durará hasta el día del juicio, pues aunque hay muchos hombres y mujeres que en los pueblos grandes hablan en castellano con perfección como llegan los de los caseríos á comerciar no saben ellos más que el vascongado, y si se ha de mantener el comercio, preciso es que se les responda en su lengua nativa, y así todos los que venden responden al que habla en la lengua que él se explica y por conveniencia de todos es preciso conservar el vascongado

(..) por eso hay escuela y sermones en vascuence para la gente rústica que son los más. A pocos pasos de la mar se halla el convento de San Francisco (..) aquí se enseña la Escuela Bascongada y hay sermones en este idioma.”

¹ Real Academia De La Historia. Colección de Vargas-Ponce. Historia M. SS. de Ordoñez Gamón. Tomo 6.º est. 20. gr. Iº n.º 6.

Doctor Camino²

El idioma vulgar en San Sebastián es el vascuence, el cual se habla con tanta facilidad y gallardía, que hasta el mismo Larramendi (..) llegó a confesar no se podía negar a sus naturales los primores de la elocuencia vascongada, notando el defecto de usar a veces acusativo en lugar de dativo, como cuando dicen: emangonazu, esangonazu, en lugar de emangodidazu, esangodidazu; e igualmente de usar la palabra primerokoa en lugar de lenbizikoa, en lo que castellanizan la lengua nativa. Exceptuando, dice el citado autor, estas dos nulidades, se habla en aquella ciudad con grandísimo aire y distinción y una expresiva que les es particular.

(..)

Aunque comúnmente se habla vascuence en San Sebastián, no se halla menos corriente el castellano, ya por la frecuencia del comercio, ya por la continua asistencia de la tropa, ya por la educación de la juventud, bien que en los partidos extramurales sólo se usa el idioma vulgar.

(..)

La pronunciación del castellano se corta con cierta suavidad, que aplauden aun los mismos rigurosos castellanos por no degenerar (en la) tacha que regularmente atribuyen a otros vascongados de tierra dentro, (..) incurren en la misma injusticia los que piensan con error no poder hablar los vascongados con propiedad y gusto la lengua castellana, cuando es notorio lo bien y culto que escriben en el idioma nacional.

(..)

El francés se ha introducido también bastante en San Sebastián, y más entre gente de comercio; pero es reprehensible que algunos, no por ignorancia, sino por gala, afectan afrancesar el español (..).

² *Diccionario trilingüe, cap 16 del prólogo*

Zaldua, L. Mari, 2013
Urumeako zilegimendietako toponimia (53-4 or.)

“Donostiak eta Hernanik URUMEAn zeuzkaten saroi eta mintegien zatiketa zela eta, 1770-1772 bitartean (...) lekuko gehienek espainieraz ez zekiten: "... por ser como son bascongados y no entender romanze [...]". (...) lekukotasunetan Donostia (16), Altza (14), Hernani (6), Urnieta (6), Oiartzun (3), Errenteria (3), Pasaia (2), Astigarraga (2), Igeldo (1) eta Arrasateko (1) **berrogeita hamalau testiguk** parte hartu zuten guztira.”

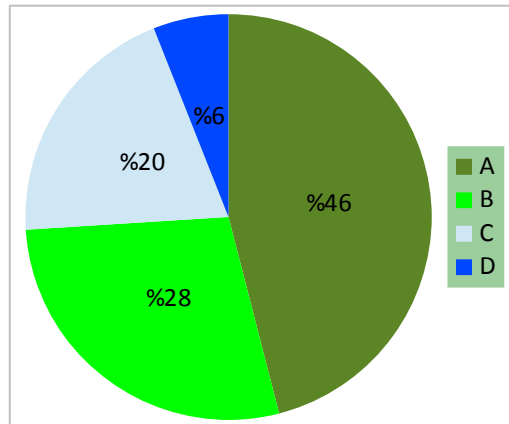
“Lekukoen % 83k itzultzaileak behar izan zituen eta % 72k gaztelaniaz deus ere ez zuen ulertzen.”

“Ogibideen arabera³, **gaztelaniaz gutxien zekitenak ikazkin, artzain, arotz eta mandazainak ziren (% 100). Nekazari gehienak ere euskaldunak ziren (% 87)** eta horietatik, erdaraz zekiten hirurak Donostiakoak edo Alzakoak ziren.”

“Gainerakoak kargu publiko, itsasontzigile, nagusi eta eskribauak elebidunak edo erdaldunak ziren (%17).”

3 Ez da hiru lekukoren ogibidearen berri ematen.

HIZTUN TALDEAK XVIII. MENDEAN

10.000 biztanle inguru ditu Donostiak garai hartan. Donostiako kalean, harresi barruan alegia, bizi da erdia pasatxo (%54 ggb). Beste %46 inguru kanpoan bizi da. Eguneroko mintzajardun nagusiari dagokionez lau hiztun-talde daude Donostia global horretan: A, B, C eta D hiztunak. Lehenengo taldea harresitik kanpora bizi da eta bera da hiztun-talde nagusia. Beste hirurak harresi barruan bizi dira. Ondoko taulan laburtu dira beren ezaugarri soziolinguistikoak⁴

⁴ Taula honetan emango diren demolinguistikazko datuak estimazio hutsak dira ezinbestan. Orduko biztanle- eta, bereziki, hiztun-kopuru zehatzen segurtasunik ez dago. Kopuruak aldatuz joan izan dira denboraren harian, batetik, eta aldiune jakin-konkretuetarako ere ez dago kopuru-banaketa soziolinguistiko zehatzik. Orduko (eta geroko) autoreek diotena kontuan hartuz zenbait ikertzailek egindako estimazioak dira datuon iturburu. Hurbilketa-saioz ateratako lehen estimazio dira hortaz; ez, inola ere, zenbaki zehatz garbiak. Gutxi gorabeherako estimazioak direla jakinik ere, uste izatekoa da orduko egoera soziolinguistikotik ez direla hain urruti ibiliko.

Jarduera		Jardunguneak												
		1	2	3	4	5	6		7		8	9	10	
		etxea+ familia	lagunartea	herri-giroa	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		eliza		adm+agint	info-hedap	hezkuntza formala	
euskald	erdald						liturgia	konfesotoitz	eskola	gramat+uniberts				
A	entzun													
B	hitz egin													
C	beretzat irakurri													
D	boz gora irakurri													
E	idatzi													

	nagusitasun osoa
	nagusitasun argia baina ez osoa
	nagusitasun apala
	bietara, euskaraz eta erdaraz
	nagusitasun apala
	nagusitasun argia baina ez osoa

zenbait laburdura
b: bakan
o b: oso bakan
(itz): zenbait kasutan itzuliz
(berts): zenbaitetan bertso bidez
erd: erdara (gazt + alofono)
alof: gaztelaniaz aparteko erdara

1761eko A-hiztunak: harresiz kanpoko euskal elebakarrak eta euskal-elebidun itxiak

Harresiz kanpoko 4.600 biztanleen %85 inguru (4.000 ggb) elebakar dira, eta beste %15 (600 ggb) euskal-elebidun itxi.

Donostiaren gerri-bueltan bizi dira, bertako 900 edo 1.000 baserrietan. Lanbidez nekazari, abeltzain, baso-langile, garraiolari edota artisau (arotz, olagizon, sagardogile),...

Jarduera		Jardunguneak												
		1	2	3	4	5	6		7		8	9	10	
		etxea+familia	lagunartea	herri-giroa	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		eliza		adm+agint	info-hedap	hezkuntza formala	
						euskald	erdald	liturgia	serm konfes otoitz kantu			eskola	gramat+uniberts	
A	entzun	eus	eus	eus	eus	eus		lat	eus	eus	eus (berts)			
							eus (itz)	eus (itz)	erd+eus?	eus	(erd)	eus (itz)	eus+gazt	b erd
B	hitz egin	eus	eus	eus	eus	eus		lat	eus					
							eus (berts)	eus (itz)	erd+eus?	eus	gazt	eus (berts)	eus+gazt	b erd
C	beretzat irakurri			/	/	/	/	/	/	/				
		gazt, b eus	gazt, b eus									b eus (berts)	b gazt	b erd
D	boz gora irakurri		/	/	/	/	/	/	/	/				
		gazt, b eus										b eus (berts)	gazt	b erd
E	idatzi			/	/	/	/	/	/	/				
		gazt, b eus	gazt, b eus									o b bertsoz	gazt	b erd

1761eko B-hiztunak: harresi barruko euskal-elebakarrak eta euskal-elebidunak

2.700 biztanle inguru: donostiar guztien %27 inguru, hesi barruko donostiarren % 50 inguru

Hainbat hiritar beregain: artisau, dendari, merkatar, arrantzale eta itsasgizon,.. Bestetik, hiritar beregain horien etxeokak, neskameak eta morroiak

Jarduera		Jardunguneak												
		1	2	3	4	5	6		7		8	9	10	
		etxea+familia	lagunartea	herri-giroa	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		eliza		adm+agint	info-hedap	hezkuntza formala	
						euskald	erdald	liturgia	serm konfes otoitz kantu			eskola	gramat+uniberts	
A	entzun	eus	eus	eus	eus	eus	eus		gazt	eus	eus (berts)			
				eus	eus	eus	eus	erd itz	erd+eus?	eus		eus (itz)	eus+gazt	
B	hitz egin	eus	eus	eus	eus	eus	eus		gazt		eus			
				eus	eus	eus	eus	erd itz	erd+eus?	(gazt)		(gazt)	(gazt)	eus+gazt
C	beretzat irakurri			/	/	/	/	/	/	/		b eus (berts)	eus+gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus									b gazt	b erd	gazt + eus
D	boz gora irakurri		/	/	/	/	/	/	/	/		b eus (berts)	eus+gazt	
		gazt, b eus										b gazt	b erd	gazt + eus
E	idatzi			/	/	/	/	/	/	/		erd	b eus	
		gazt, b eus	gazt, b eus									b gazt	o b bertsoz	b eus

1761eko C-hiztunak: harresi barruko erdal-elebidunak

Lehen hurbilketa-saioa: 2.000 biztanle inguru. Donostiar guztien %20 inguru. Harresi barrukoen %37 inguru

Kanpoan estudiatu duen edota luzaro kanpoan ibili den asko: hainbat apaiz eta luma-langile, agintari eta maiorazko, mediku eta botikari, itsasgizon eta merkatari

Jarduera		Jardunguneak												
		1	2	3	4	5	6		7		8	9	10	
		etxea+familia	lagunartea	herri-giroa	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		eliza		adm+agint	info-hedap	hezkuntza formala	
							euskald	erdald	liturgia	serm konfes otoitz kantu			eskola	gramat+uniberts
A	entzun	eus	eus	eus	eus	eus	eus	gazt	lat	gazt	gazt	eus berts	gazt	
		bietara	bietara	eus	eus	bietara	eus	gazt	lat	bietara	gazt	erd	gazt	
		erd	erd	erd	erd	erd	eus	alof (itz)	erd+eus?	eus	bietara	alof	gazt + eus	erd
B	hitz egin	eus	eus	eus	eus	gazt	eus	gazt	lat	gazt	gazt	eus berts	gazt	
		bietara	bietara	bietara	bietara	gazt	eus	gazt	lat	bietara	gazt	erd	gazt	
		erd	erd	erd	erd	eus	eus	alof (itz)	erd+eus?	eus	gazt itz	alof	gazt + eus	erd
C	beretzat irakurri			/	/		/		/			gazt+alof	gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			gazt		gazt			gazt	eus berts	gazt + eus	erd
D	boz gora irakurri		/	/	/		/		/			gazt+alof	gazt	
		gazt, b eus				gazt		gazt		gazt	b eus berts	gazt + eus	erd	
E	idatzi			/	/		/		/				gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			gazt		gazt		erd	o b gazt	gazt + eus	erd	

1761eko D-hiztunak: harresi barruko erdal-alebakarrak (gaztelau edo alofono)

Lehen hurbilketa-saioa: 700 biztanle inguru; harresi barruko %13 inguru

Kanpotik (aldi baterako) etorri den zenbait kargudun eta erdi-bertakoturik dagoen hainbat etorkin: militar-jendea, errege-agintariak, zenbait fraide-moja eta merkatari anitz.

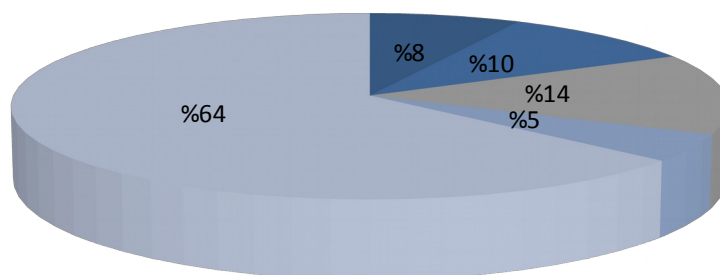
Jarduera		Jardunguneak												
		1	2	3	4	5	6		7		8	9	10	
		etxea+familia	lagunartea	herri-giroa	aisia+kirola	lantokia	saleresketa		eliza		adm+agint	info-hedap	hezkuntza formala	
						euskald	erdald	liturgia	serm konfes otoitz kantu			eskola	gramat+uniberts	
A	entzun	gazt	gazt	eus	eus	gazt		gazt	lat	gazt	gazt	gazt		
		alof	alof	eus	eus	alof		gazt	lat	bietara	gazt	alof	gazt	
		alof	eus	erd	erd	eus	erd (itz)	alof	erd+eus?	eus	eus	itzul	gazt (alof)	erd
B	hitz egin	gazt	gazt					gazt	lat	gazt	gazt	gazt		
		alof	alof	gazt	gazt	gazt		gazt	lat	gazt	gazt	alof	gazt	
		alof	alof	erd (itz)	erd (itz)	erd (itz)	erd (itz)	alof	erd+eus?	alof (itz)	alof (itz)	itzul	gazt (alof)	erd
C	beretzat irakurri			/	/	gazt	/	/	/	/		gazt	gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			alof	/	/	/	/		alof	gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			itzul					gazt	itzul	gazt (alof)	erd
D	boz gora irakurri		/	/	/	gazt	/	/	/	/		gazt	gazt	
		gazt, b eus				alof	/	/	/	/		alof	gazt	
		gazt, b eus				itzul					b gazt	itzul	gazt (alof)	erd
E	idatzi			/	/	gazt	/	/	/	/			gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			alof	/	/	/	/		gazt	gazt	
		gazt, b eus	gazt, b eus			itzul					erd (itz)	b erd	gazt (alof)	erd

Donostiako egoera soziolinguistikoa: 2011 inguruko datuen gaineko gogoeta-saioa. Hamar ondorio.

- a) Etxean, lagunartean eta eremu formalean **beti erdaraz** ari dira **donostiar gehienak: %63,6**. Gaztelaniaz baino **gehiago euskaraz** egiten duten donostiarrak **%7,6** dira.
- b) **Auzo batetik bestera aldea dago**: garai bateko euskara hutsezko gerri-buelta hura galdu egin da, eta guztia bateratuz doa oro har, baina badira 1761eko konpartimentazio sendo haren oihartzun-arrastoak (Igeldon eta Añorgan, Aieten eta, bereziki, Astigarragan). Auzo horietan nabarmenago da, orain ere, euskal lagunarte-sarea eta, oro har, euskarazko gizarte-giroa.
- c) **Kalean** eta **etxean** egiten denaren artean **ez dago**, antza, hain **alde handirik**. Etxea euskal gotorleku gisa ahulduz joan da, eta gizarte-giro estandarrera hurbildu.
- d) **eskolan gora** egin du **euskarak, nabarmen gora, kopuruz** (ikasle guztiak hartuz) eta **intentsitatez** (D ereduak gailenduz): bai etxetik euskaldun edo euskal-elebidun diren neska-mutilek, bai erdal-elebidunek eta bai, are, erdal-elebakar gehienek urteetako kontaktua dute orain euskararekin. Batez ere **ikasgelan** gertatu du **kontaktu-igoera nabarmen** hori: jolaslekuan ez hainbat, eta adin batetik gora nabarmen gutxiago. Unibertsitatean ere nabarmen egin du euskarazko jardunak gora.
- e) **Beste** zenbait **eremu formal-araututan** ere, **euskararen presentzia** eta **erabilera ohargarria** da. Adibidez **dendetan** (bezeroekin gehiago, halere, langileen artean baino), edota kultura-alorreko **jaialdi-ekimenetan**. Hipotesia: **eremu formal-arautuetan handiagoa** da gaur euskararen **erabilera** edo **presentzia**, informal-espontaneoetan baino.
- f) Lan-munduan **“euskal oasitxo”** gisakoak sortu dira Donostian eta bere inguruan: ehunka euskal irakasle, hainbat argitaletxe eta telebista-estudio, zenbait irrati-emisore eta disko-etxe, kirol- eta astialdiko euskal monitoreak, euskarazko ikerketa-etxeak (tartean hizkuntza-soziologia teorikoan eta aplikatuan ari direnak),
- g) **irakurri** eta **idatzi** lehen baino **gehiago** egiten da orain **euskaraz**: bai **etxean**, bai **kalean**, bai **eskolan**, bai **administrazioan** eta bai **lanean**. Eskolan izan ezik erdaraz irakurtzen eta idazten da ordea maizenik, askogatik.
- h) **hizkuntza-alternantziarako joera nabarmena**: lehen baino hedadura handiagoa du. Gazteek darabilten **euskararen barne-osaeran gaztelaniaren inpaktua gora** doa.
- i) **Hizkuntza-gaitasunean**, donostiarren **%40´6**, astigartarren **%59´8** eta pasaisanpedrotarren **%37´9** euskaldun. Haur eta gazteen eta heldu eta adinekoen artean alde handia dago. Belaunaldi gazteetan euskaldun-proportzioa handiagoa da (salbuespen Astigarraga);
- j) **iritziz, jarreraz eta jokaeraz**, donostiar **gehienak** euskararen **alde** edo **oso alde**: (**%61,5**); nabarmen **gutxiago** daude **aurka** edo **oso aurka** (**%8,1**).

2011ko HIZTUN TALDEAK

- Donostiar gehienek **erdaraz** egiten dute **beti** etxean, lagunartean eta eremu formalean (%63,6).
- Erdaraz baino **maizago euskaraz** egiten dute batzuek (%7,6).
- Bi multzo horien artean bada *continuum* bat: **erdaraz bezain maiz euskaraz** egiten dutenak (%10), euskaraz baino **maizago erdaraz** egiten dutenak (%14) eta ia beti erdaraz egiten dutenak (%5).

Hiru eratako hiztun-mota hauek atera litezke hortik, lehen hurbilketa gisa¹:

A*-hiztunak: Donostiako euskal hiztun trinkoak. Erdaraz baino maizago edo erdaraz bezain maiz egiten dute euskaraz etxean, lagunartean eta zenbait eremu formalean. Donostiar guztien %17 dira.

B*-hiztunak: tartekako hiztunak. Euskaraz baino maizago (nabarmen) erdaraz egiten dute etxean, lagunartean eta zenbait eremu formalean. Donostiar guztien %14 dira.

C*-hiztunak: erdal-hiztun petoak. Batetik elebakarrak (gaztelanaiz bakarrik dakite eta hala egiten dute), bestetik hainbat elebidun-eleanitz (tartean alofonoak). Donostiar guztien %69 dira.

Oso zaila da hiru hiztun-multzo horien nagusitasun-moldaerazko taula fidagarriak egitea. Gure arteko tradizio demolinguistikoak bestelako perspektiba aukeratu izan du, oro har, eta eskuera ditugun datuak² zail da eginkizun honetarako aplikatzea. Saio bat egingo da, halere.

1 Ez da segmentazio-aukera bakarra. Bai ordea, gure ustez, operatiboena. Ia beti erdaraz egiten dutenak (euskaraz oso gutxi egiten dutenak alegia) erdal hiztun beteen parekoago dira, bietara baina erdaraz nagusiago egiten dutenak beste zerbait dira, mintzajardunari dagokionez. Euskaraz oso gutxi egiten duten horiekin aparteko hiztun-multzo bat egitearekin, azkenik, ez genuke argitasunean irabaziko, nabarmen galduko baizik.

2 Ez dago hor gaitzespen-zantzurik txikiena. Inoiz baino aberatsagoak dira datu-banku horiek eta, itxuraz, inoiz baino fidagarriagoak. Ez daude, ordea nagusitasun-moldaerari begira prestatuak.

2011ko A*-hiztunak: euskal hiztun trinkoak

Erdaraz baino maizago edo erdaraz bezain maiz egiten dute euskaraz etxean, lagunartean eta zenbait eremu formaletan.

Donostiar guztien %17 dira.

Jarduera		Jardunguneak										
		1	2	3	4	5	6		8	9	10	
		etxea+famili a	lagunartea	herri-giro a	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		adm+agint	info-hedap	nezkuntza formala	
						euskald	erdald			eskola	uniberts	
A	entzun	eus	eus	erd	erd	eus bietara	eus	erd	eus	eus gazt	eus	eus
		erd	erd	eus	eus	erd			erd	ing	eus	erd
B	hitz egin	eus	eus	erd	erd	eus bietara	eus	erd	eus		eus	eus
		erd	erd	eus	eus	erd			erd	eus	eus	erd
C	irakurri	eus	eus	/	/	erd	/	/	erd	erd	eus	eus gazt
		erd	erd			eus			eus	eus	eus	ing
E	idatzi	eus	eus	/	/	erd	/	/		erd	eus	eus
		erd	erd			eus			gazt	eusk	eus	erd

2011ko B*-hiztunak: tartekako hiztunak

Euskaraz baino maizago erdaraz egiten dute etxean, lagunartean eta zenbait eremu formaletan.

Donostiar guztien %14 dira

Jarduera		Jardunguneak										
		1	2	3	4	5	6		8	9	10	
		etxea+famili a	lagunartea	herri-giro a	aisia+kirola	lantokia	salerosketa		adm+agint	info-hedap	nezkuntza formala	
						euskald	erdald			eskola	uniberts	
A	entzun	erd	erd	erd	erd	erd	eus	erd	erd	erd	eus	erd
		eus	eus	bietara	bietara	bietara	bietara		erd	bietara	bietara	bietara
B	hitz egin	erd	erd	erd	erd	erd	eus	erd	erd	erd	eus	erd
		eus	eus	bietara	bietara	bietara	bietara		erd	bietara	bietara	bietara
C	irakurri	erd	erd	/	/	erd	/	/	erd	erd	eus	eus
		bietara	eus			eus			bietara	eus	bietara	ing
E	idatzi	erd	erd	/	/	erd	/	/	erd	erd	eus	erd
		bietara	eus			bietara			bietara	bietara	bietara	eus

